

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(14)

Київ 2006

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Гайченко В. А., д-р біол. наук, проф. — заступник головного редактора
Саєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Марусєва О. А. — відповідальний секретар
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки і менеджмент

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Титова Н. А., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Ніколенко Ю. В., д-р екон. наук, проф., Криклій А. С., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Горбатенко В. П., д-р політ. наук, проф., Кирилук Ф. М., д-р філос. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф., Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Коломінський Н. Л., д-р психол. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Сагач Г. М., д-р пед. наук, проф.

Юридичні науки

Бабкін В. Д., д-р юрид. наук, проф., Коваленко В. В., д-р юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Скрипнюк О. В., д-р юрид. наук, проф., Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф.

Рекомендовано Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 29 березня 2006 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. — ISBN 966-608-120-2

Вип. 2(14). — 2006. — 196 с. — Бібліогр. в кінці ст. — ISBN 966-608-655-7

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки і менеджменту, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2
ISBN 966-608-655-7

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2006

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	130	Скворцова Т. О. Вплив активних форм і методів навчання на розвиток професійно важливих якостей юриста	164
Матеюк О. А. Міжособистісне спілкування: соціально-культурні особливості професійного психологічного впливу	130	Прус О. В. Особливості функціонування сучасної сім'ї	168
Тихая Э. В., Тихоненко М. Н. Опыт медико-психологического сопровождения воспитанников детского дома семейного типа (фостерной семьи)	134	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	171
Баклицький І. О. Чинники розвитку особистості психолога-професіонала	140	Моршнев Є. І. До проблеми про співвідношення банківського права і банківського законодавства	171
Бруханський І. А. Деякі соціально-психологічні аспекти формування цінностей в сучасному суспільстві	145	Шульженко І. В. Стать як підстава диференціації правового регулювання найманої праці	177
Матійків І. М. Професійна компетентність майбутнього фахівця професій типу "людина — людина": психологічний підхід до проблеми	151	Гнезділова Н. М. Удосконалення банківського законодавства в Україні	182
Гаженко О. П. Семантична організація ціннісно-сміслової сфери особистості (ціннісні конструкти у груповій свідомості сучасної молоді)	157	Циганок Ю. В. Форма цивільного позову в кримінальному процесі України	185
		Куценко І. В. Нормативно-правові акти як джерела права	190

СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ (ЦІННІСНІ КОНСТРУКТИ У ГРУПОВІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ)

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 157–163

Застосовано психосемантичний підхід до розуміння ціннісно-смыслової сфери особистості, яка має структуру семантичного простору, де в якості системи коннотативних значень постають цінності, а в якості категорій-факторів семантичного простору — смыслові конструкти, за якими відбувається ціннісне ставлення суб'єкта до дійсності. Здійснено факторний аналіз цінностей молоді, виокремлено ціннісні конструкти у груповій свідомості.

Процес розвитку інформаційного суспільства (як цілісний феномен) торкається практично всіх сфер життєдіяльності людей, активно видозмінюючи не тільки соціально-економічні умови виробництва і споживання, а й соціокультурні форми суспільного життя — норми, цінності, спосіб і образ життя. Зміни торкнулися і системи цінностей сучасного українського суспільства, що деякий час перебувало у стані кризової нестабільності. Кризове суспільство характеризується передусім тим, що руйнується ціннісно-нормативна система, яка є основою інтеграції суспільства [9]. Але бурхливий процес інтеграції у світовий інформаційний простір, вплив західної ціннісної ідеології і відродження національної української ідеї стали факторами формування нової ціннісної системи українського суспільства. Соціальна трансформація суспільства відбивається у структурних і змістових особливостях ціннісно-смыслової сфери особистості (як на рівні індивідуальної, так і групової свідомості).

Соціальною групою, найбільш чутливою до соціальних змін у процесі переходу суспільства до інформаційної епохи, є молодь, ціннісна спрямованість якої визначає домінуючу перспективу трансформаційних процесів в Україні. Тому виявлення актуалізованих ціннісних систем у структурі особистості молоді, що відбивають процес ціннісно-нормативної трансформації сучасного суспільства в умовах інформатизації соціального життя, має практичну і прогностичну значущість.

Ціннісно-смыслова сфера особистості належить до маловивчених сторін предметної галузі психології. Вживання терміна “цінність” у психологічній науці ще не набуло загально визнаної конкретності і застосовується відносно різних психічних явищ. Позитивістська методологічна орієнтація призвела до соціологізаторського тлумачення цінностей її дослідниками (М. Рокич, Д. Супер, Ш. Х. Шварц, К. Клакхон), застосування якого у практиці дає можливість виявити ієрархію системи цінностей, але не в змозі виявити структурні та функціональні зв'язки між ними, визначити механізми актуалізації тих чи інших підсистем ціннісних уявлень у груповій свідомості. Екзистенційно-феноменологічна методологія (Л. Бінсвангер, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, К. Ясперс) дає змогу здійснити більш індивідуалізоване визначення цінностей особистості. Водночас розгорнутого вчення про ціннісно-смыслову сферу особистості, яке б інтегрувало її феномени у структуровану цілісність, створено не було.

Увага вітчизняної психології до явищ ціннісно-смыслової сфери особистості була звернена ще у 70-ті роки ХХ ст. у зв'язку з розробкою на базі діяльнісного підходу системно-спрямованої концепції особистості, в якій інструментом аналізу була категорія “особистісного смислу” (за О. М. Леонтьєвим), що історично пов'язана з уявленнями Л. С. Виготського про динамічні смыслові системи. Школою О. М. Леонтьєва

були введені до актуального словника психології терміни: “сислове утворення” (Є. В. Субботський), “сислова цінність”, “сислова сфера особистості” (Б. С. Братусь), “сислове поле” (Г. В. Біренбаум, Б. В. Зейгарник), “сисловий конструкт” (В. В. Столін). Ідея внутрішньої детермінації психіки людини, вперше запропонована С. Л. Рубінштейном, була застосована до ціннісних явищ К. О. Абульхановою-Славською, І. П. Манохою, А. А. Роменцем, О. Б. Старовойтенко, В. О. Татенком. Цінності і систему особистісних смислів як мотиваційних утворень особистості в галузі експериментальної психосемантики досліджували В. Ф. Петренко, Д. О. Леонтьєв, О. Ю. Артемьєва, О. Г. Шмельов та ін.

Теоретико-методологічними передумовами дослідження структурної організації та змістової спрямованості ціннісно-сислової сфери особистості молоді слугували принципи положення системно-спрямованої концепції особистості (О. М. Леонтьєв, С. Д. Смирнов, Б. С. Братусь, Б. В. Зейгарник, О. Г. Асмолов, К. О. Абульханова-Славська), концептуальні розробки в галузі когнітивної психології (У. Найссер, Дж. Келлі, Дж. Мандлер), методологія експериментальної психосемантики (В. Ф. Петренко, О. Г. Шмельов, Ч. Осгуд).

Предметний світ відбивається в індивідуальній свідомості як його суб’єктивний образ або модель, як система значень, що проявляються та усвідомлюються у процесі діяльності особистості. Як зазначають Б. В. Зейгарник і Б. С. Братусь, рівень особистості — це рівень ціннісно-сислової детермінації, рівень існування у світі смислів і цінностей [3]. Переживання світу, що відображається, представлене як ціннісне відношення до дійсності, що репрезентована суб’єктові як модель, якийсь цілісний образ. Тому загальною пояснювальною категорією для розуміння ціннісно-сислової сфери особистості може бути поняття образу світу.

О. М. Леонтьєв розуміє образ світу як п’ятий квазивимір, в якому людині відкривається об’єктивний світ як сислове поле, як цілісна багаторівнева система уявлень людини про світ, про інших людей, про себе і свою діяльність [6]. Ще Л. С. Виготський висловлював думку про те, що значення слугують засобами опису дійсності, структурними одиницями образу світу в свідомості індивіда [5]. Продовжуючи таке трактування Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєв визначає значення як узагальнене відображення дійсності.

Значення у свідомості індивіда подані категоріями — згорнутими в одне поняття цілісними системами уявлень і знань про світ. В. Ф. Петренко і О. Г. Шмельов називають ієрархічний набір найбільш узагальнених категорій категоріальною структурою індивідуальної свідомості. Тому для опису образу світу суб’єкта, його імпліцитної моделі того або іншого фрагмента дійсності необхідна реконструкція категоріальної структури його свідомості [10; 15].

Образ світу є сисловим простором, певною системою значень, побудову і зміст яких визначають ієрархії категорій, які у свідомості подані як категоріальні структури, що виконують роль схем мислення, концептуальної моделі дійсності. Поряд із рефлексивною, концептуальною моделлю образ світу містить і системи значень, які організовані в стереотипи, норми, ідеали, способи поведінки і соціальних взаємовідношень, системи, де категоріальними структурами можуть бути загальні сислові утворення особистості — цінності і ціннісні орієнтації.

Операційною моделлю категоріальної структури образу світу є семантичний простір як сукупність певним чином організованих систем значень. Категоріальні структури можуть бути подані через систему факторів, заданих саме індивідуальними значеннями. Сучасні дослідники в галузі експериментальної психосемантики вважають, що побудова семантичних просторів дає нам можливість характеризувати особистісні смисли індивіда і їх почуттєву тканину, які злиті в коннотативному значенні. Наприклад, Ч. Осгуд визнавав, що метод побудови семантичного простору допомагає виміряти саме коннотативне значення [10; 11].

Таким чином, ціннісно-сислову сферу особистості (як образ світу в системі значень) можна подати через поняття семантичного простору, де ознаками опису є коннотативні значення, тобто сислові утворення особистості (цінності), які об’єднуються у більш загальні категорії-фактори.

У західній когнітивній психології розглядають образ (модель) світу через поняття “репрезентаційні системи” і “схеми”. Так, поняття репрезентаційних систем близьке до поняття категоріальної структури. Репрезентаційні системи — це теоретичні конструкти, які створюються, щоб пояснити світ, інших людей, себе, і є внутрішньою, суб’єктивною моделлю світу. Поняття систем репрезентацій набувають подальшого розвитку в теорії схем. Західні дослідники визначають

схеми як когнітивні структури, які будуються під час взаємодії із зовнішнім оточенням. Вони можуть являти собою організований досвід, який упорядкований в напрямку від дискретних змінних до загальних категорій [2; 4].

Для розуміння структури систем або моделей світу когнітивний психолог Дж. Келлі вводить поняття особистісного конструкту. Він визначає його як ідею або думку, яку людина застосовує для усвідомлення та інтерпретації, пояснення і прогнозування свого досвіду [4; 13]. На його думку, особистісні конструкти (біполярні за структурою) лежать в основі сприйняття людиною світу, себе, інших людей і виражають ціннісне ставлення індивіда до об'єктивної дійсності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ціннісно-смыслова сфера має структуру семантичного простору, де в якості системи коннотативних значень постають цінності, а тому можна припустити, що категоріями-факторами семантичного простору є деякі смислові конструкти, за якими відбувається ціннісне сприйняття суб'єктом дійсності. Такі смислові конструкти будемо називати ціннісними конструктами — категоріями-факторами семантичного простору ціннісно-смыслової сфери особистості, де коннотативними значеннями є засвоєні або усвідомлені індивідом соціальні цінності.

Система цінностей сучасної молоді вивчалася за допомогою “Методики дослідження ціннісних орієнтацій” М. Рокіча (адаптованої А. Гоштаутасом, А. А. Семеновим, В. А. Ядовим у 1979 р.) [7]. У дослідженні брали участь 927 старшокласників (16–18 років) м. Запоріжжя, з них 432 юнака і 495 дівчат.

Для аналізу і виявлення семантичної та категоріальної структури ціннісно-смыслової сфери сучасної молоді було застосовано факторний аналіз результатів дослідження за допомогою комп'ютерної програми ППП “STADIA” з виконанням методу “варімакс” і функції нормалізації Кайзера. Було отримано по сім факторів окремо для кожного списку термінальних та інструментальних цінностей.

Інтерпретація виявлених факторів здійснювалася за таким алгоритмом:

1) групування цінностей фактора за найбільшми навантаженнями, причому об'єкти-цінності розміщуються на двох полюсах фактора (знак факторного навантаження є чисто математичним знаком і не несе апріорно предметної оціночної функції), тобто сам фактор є біполярним конструктом;

2) аналіз провідних цінностей полюсів фактора з метою виявлення їх смислового змісту — виявлення біполярних процесів, явищ, якостей залежно від змісту провідних цінностей з використанням відповідних теоретичних та емпіричних концепцій, які їх описують;

3) пошук смислових інваріантів, які об'єднують полюси фактора, що відображають різні сфери об'єктивної і суб'єктивної дійсності, та їх взаємодію у психологічних категоріях.

Семантичний простір ціннісно-смыслової сфери особистості молоді (за результатами факторного аналізу та інтерпретації виявлених факторів) подано в таблиці.

Семантичний простір термінальних цінностей охоплює сім узагальнених категорій-факторів (68,4 % загальної дисперсії) — ціннісних конструктів у груповій свідомості:

1. “Спрямованість на творення” (17,3 % загальної дисперсії). Цей фактор відображає природну і соціальну сутність людського існування: з одного боку, самозбереження себе як індивіда та особистості (в онтогенетичному і соціальному плані — здоров'я, друзі, суспільне визнання), з іншого — творча діяльність як реалізація свого потенціалу, естетичне переживання життя і альтруїстичне ставлення до інших.

2. “Стиль життя” (13,5 % загальної дисперсії). На одному полюсі конструкту знаходяться цінності матеріалістично орієнтованого стилю життя (здоров'я, матеріально забезпечене і щасливе сімейне життя, цікава робота), а на іншому — цінності гедоністичного стилю (розваги, свобода, друзі).

3. “Самореалізація особистості” (11,1 % загальної дисперсії). Смисловий зміст цього конструкту — самореалізація особистості. На першому полюсі подані цінності реалізації особистісного потенціалу, провідні цінності другого полюсу мають відношення до самореалізації індивіда у його міжособистісних стосунках, спілкуванні і взаємодії з людьми.

4. “Соціальна перцепція” (9,3 % загальної дисперсії). Цей фактор відображає процес сприйняття соціальних явищ, подій, символів, ситуацій, відповідною категорією якого є процес соціальної перцепції. Цінності першого полюсу відповідають орієнтаціям молоді на символи престижу. Ця молодь орієнтована на образ життя як можливість споживання продуктів життєдіяльності соціуму, що мають символічне значення престижу і надають високого рівня статусу індивіда в його соціальній групі. Другий полюс — орієнтація молоді

Семантичний простір ціннісно-смыслової сфери особистості молоді

Система ціннісних конструктів для термінальних цінностей		Система ціннісних конструктів для інструментальних цінностей	
Спрямованість на творення		Локус етичності	
потреба у творчості	потреба у самозбереженні	суспільна етичність	етичність "Я"
Стиль життя		Характер процесу прийняття рішень	
матеріалістично орієнтований	гедоністичний	лабільний, адаптивний	ригідний, стереотипний
Самореалізація особистості		Орієнтація на досягнення	
реалізація особистісного потенціалу	самореалізація у міжособистісних стосунках	прагматична орієнтація	оптимістична орієнтація
Соціальна перцепція		Функціональний статус у групі	
орієнтація на символи престижу	орієнтація на життєвий досвід	лідер-виконавець	лідер-натхненник
Спосіб переживання життя		Аспекти ідентичності	
емоційний	діяльно-спрямований	соціально обумовлений, культурний	індивідуальний, природний
Відносини з людьми		Індивідуальний стиль	
соціальність	індивідуальність	інтелектуальний, раціональний	емоційний, альтруїстичний
Життєва спрямованість особистості		Позиція в ситуаціях соціального впливу	
матеріалістично-традиційна	пізнавальна, саморозвиток	конформізм	самодостатність

на життєвий досвід як сприйняття соціального світу через власні сформовані установки щодо тих чи інших явищ і ситуацій.

5. "Спосіб переживання життя" (7 % загальної дисперсії). Цей ціннісний конструкт згрупував цінності в категорію, яку можна умовно назвати способом переживання життя. Сутність процесу переживання життя полягає в індивідуальному способі прийняття свого "я" і образу світу, на основі якого здійснюється пошук інтегрального утворення – смислу життя. Як справедливо зазначає К. О. Абульханова-Славська, смисл життя – це психологічний спосіб переживання життя у процесі його здійснення [1].

Перший полюс фактора – спосіб емоційного переживання життя, домінуючими цінностями якого в конструкті є любов, емоційна насиченість і повнота життя, естетичне переживання світу. Цей полюс, за В. Франклом, є способом пошуку смислу життя за допомогою того, що саме ми беремо від світу [14]. Другий полюс конструкту – це спосіб пошуку смислу за допомогою того, що ми самі віддаємо життю. Це спосіб діяльно-спрямованого, творчого переживання життя, провідними цінностями якого у факторі є продуктивне життя як максимально повне застосування своїх можливостей і творча діяльність як форма їх реалізації.

6. "Відносини з людьми" (5,7 % загальної дисперсії). Конструкт характеризує аспекти взаємодії і відносин з людьми. Біполярність фактора подана протилежностями "соціальність – індивідуальність". "Соціальність" пов'язана з такими цінностями, як друзі, цікава робота, сім'я і суспільне визнання. Для молоді, яка орієнтована на цей полюс, провідними цінностями є спілкування і належність до соціальної групи, досягнення в ній статусу і визнання, посилення почуття соціальної ідентичності. "Індивідуальність" як протилежний полюс конструкту охоплює цінності свободи, незалежності, творчості, розваг як задоволення індивідуальних гедоністичних потреб.

7. "Життєва спрямованість особистості" (4,5 % загальної дисперсії). Спрямованість особистості як категорія і психологічне поняття являє собою інтегральне утворення у структурі особистості і є орієнтиром життєвих проявів індивіда в різних ситуаціях на його життєвому шляху (Б. І. Додонов, В. М. Мясичев, В. С. Мерлін, К. К. Платонов) [12].

Біполярність ціннісного конструкту подана полюсами: матеріалістично-традиційна спрямованість (цікава робота, матеріально забезпечене життя, любов) і пізнавальна спрямованість (цінності саморозвитку, пізнання, накопичення досвіду).

Семантичний простір інструментальних цінностей охоплює сім узагальнених категорій-факторів (63,6 % загальної дисперсії):

1. “Локус етичності” (14,7 % загальної дисперсії). Конструкт відображає полюси ціннісних етичних рис і якостей сучасної молоді. Перший полюс або локус етичності — спрямованість на суспільну етичність, як сукупність правил поведінки, що пов’язані із зовнішніми проявами (акуратність, гарні манери, чуйність і терпимість). Другий полюс конструкту — локус етичності власного “Я”, який поданий цінностями, що не тільки регулюють і виконують нормативну функцію поведінки в суспільстві, а й формують моральний вигляд особистості, надають їй свободу і межі у відношеннях до себе та інших, можливість і рамки індивідуального прояву у міжособистісній взаємодії (сміливість у відстоюванні своєї думки і поглядів, високі запити до себе і життя, вміння розуміти точку зору інших людей, працьовитість).

2. “Характер процесу прийняття рішень” (11,9 % загальної дисперсії). Другий фактор має відношення до процесу прийняття рішень, тобто характеризує його соціально-психологічні особливості. На одному полюсі конструкту розташувалися такі цінності, як самоконтроль, життєрадісність, незалежність, вміння не пасувати перед труднощами, тверда воля. Вони відображають лабільний, адаптивний характер прийняття рішення. Лабільний, адаптивний спосіб прийняття рішення молоддю характеризується емоційністю, впевненістю, рішучістю, незалежністю і вмінням робити як ситуативну оцінку, так і стратегічний прогноз подій і наслідків прийнятого рішення. Другий полюс конструкту, навпаки, характеризує молодь, для якої характерний ригідний, стереотипний спосіб прийняття рішень. Його відображають такі провідні цінності, як раціоналізм, непримиренність до недоліків інших, дисциплінованість, вихованість. Цей полюс характеризує молодь як таку, що спирається на стереотипний, консервативний, вузький спосіб прийняття рішення.

3. “Орієнтація на досягнення” (9,3 % загальної дисперсії). Смысловим інваріантом третього фактора є інструментальний ціннісний конструкт, який відображає різні способи досягнення мети. Цей фактор слугує конструктом, за допомогою якого особистість вибирає спосіб життєвого планування і досягнення мети. Прагматично спрямований спосіб досягнення життєвих цілей і планів поданий такими цінностями, як уміння приймати

раціональні рішення, розуміння інших поглядів, думок, позицій, сміливість та впевненість у прийманні рішень. Оптимістично спрямований спосіб вміщує в собі такі цінності, як життєрадісність, позитивне ставлення до життя, вміння не пасувати перед труднощами.

4. “Функціональний статус у групі” (8,4 % загальної дисперсії). Цей конструкт пов’язаний з вибором функціонально-рольового статусу індивіда у групі, позиції, яка найбільше відповідає соціально-психологічним характеристикам особистості суб’єкта. Конструкт поданий біполярною шкалою, яка відображає тип лідера за змістом діяльності. Перший полюс описує тип лідера-виконавця, якому властиві такі риси, як ретельність і дисциплінованість, відповідальність, ефективність у справах і працьовитість, другий полюс відповідає типу лідера-натхненника, що приймає важливі і значущі для всієї групи рішення. Йому властиві такі риси, як сміливість у відстоюванні своєї думки, високі запити, широта поглядів і раціоналізм.

5. “Аспекти ідентичності” (7,8 % загальної дисперсії). П’ятий фактор виокремлює ціннісний конструкт, що містить цінності, які описують зміст і спрямованість ідентичності молоді, її важливі аспекти — соціальний і особистісний. Біполярність конструкту складається з полюсів “соціально-обумовлений, культурний — індивідуальний, особистісний, природний”. Перший полюс — це молодь, для якої чинниками формування власної ідентичності є насамперед соціокультурні, соціально-обумовлені фактори — пріоритетність моралі, традиційність, культурний консерватизм (непримиренність до недоліків у собі та інших, високі запити до життя і тверда воля). Другий полюс відображає індивідуальний, особистісний, природний тип формування ідентичності, який поданий цінностями свободи і незалежності, сміливості у відстоюванні своєї думки і поглядів, почуття гумору і життєрадісності. Якщо соціально-обумовлений аспект ідентичності характеризує молодь як більш орієнтовану на прийняття соціальних, етнічних і групових стереотипів, то індивідуальний, природний аспект — на самовираження, прояв своєї індивідуальності.

6. “Індивідуальний стиль” (6,1 % загальної дисперсії). Конструкт відображає спрямованість індивідуального стилю молоді як стійкого цілісного паттерну індивідуальних проявів, що виражається в перевазі конкретної форми взаємодії суб’єкта з фізичним і соціальним середовищем [8]. Індивідуальному стилю молоді, що орієнтована

на інтелектуальну, раціональну форму взаємодії з об'єктивною дійсністю, відповідають ціннісні якості: освіченість, вихованість і раціоналізм. Для молоді, для якої характерне емоційно-альтруїстичне ставлення, важливими є цінності емоційного та емпатійного переживання (чуйність, терпимість і чесність).

7. “Позиція в ситуаціях соціального впливу” (5,4 % загальної дисперсії). Цей фактор є ціннісним конструктом, який поданий полярними полюсами “конформізм — самодостатність”, що слугують критерієм вибору молоддю способу соціальної взаємодії та позиції в ситуаціях соціального впливу.

Узагальнюючи отримані результати, можна зробити певні висновки щодо семантичної організації ціннісно-сислової сфери особистості сучасної молоді:

1) образ соціальної дійсності у груповій свідомості молодих людей являє собою систему ціннісних конструктів, за допомогою якої молодь інтерпретує і прогнозує події, явища і поведінку інших людей, формує уявлення про себе та навколишній світ;

2) семантичний простір термінальних цінностей поданий конструктами, які описують найважливіші аспекти життя сучасної молоді. Виявлені категоріальні структури відображають найзначущі аспекти буття людини в сучасному інформаційному суспільстві: самореалізацію особистості, спілкування, стиль життєдіяльності, сприйняття соціальної дійсності і способі відтворення загальних та індивідуальних смислів. На рівні полюсів конструктів відзначається поляризація за критеріями соціальної або індивідуальної значущості, провідної ролі культурних, соціально обумовлених або автентичних (індивідуально-сислових) факторів. Сприйняття соціальної дійсності для молоді набуває значення у двох аспектах — на рівні матеріальних та гедоністичних критеріїв оцінки і на рівні емоційного та діяльно-спрямованого ставлення до життя. За змістом система ціннісних конструктів термінальних цінностей відбиває загальні цінності інформаційного суспільства, що пов'язані з домінуванням внутрішніх мотивів діяльності, значущості вільного часу, творчого самовираження і самореалізації. Ціннісні конструкти термінальних цінностей переважно відображають домінуючий тип стилю або образу життя, тому загальна поляризація цінностей у груповій свідомості молоді відображає провідні соціокультурні ціннісні системи суспільства. Полярність термінальних ціннісних конструктів

утворюється двома такими ціннісними системами, що впливають на формування стилю життя і загальної ціннісної спрямованості особистості сучасної молоді:

- матеріалістичною, традиційною системою, де провідними є цінності індустріальної епохи — професіональна самореалізація, досягнення матеріальної та фінансової стабільності і незалежності, добробут, а також цінності традиційного суспільства, які пов'язані з українською і навіть радянською ментальністю, — сімейні цінності, товариство і чуйність, повага до інших і суспільне визнання;
- постматеріалістичною, постіндустріальною ціннісною системою, провідними цінностями якої є цінності інформаційного суспільства — незалежність, автономія, творчість, свобода, вільний час і дозвілля, пізнання і саморозвиток;

3) система ціннісних конструктів інструментальних цінностей відображає соціально-психологічні особливості і характеристики взаємодії індивіда із соціальною дійсністю — аспекти етичної поведінки у суспільстві, позицію і функціональний статус суб'єкта в соціальній групі, стиль взаємодії з людьми і соціальними групами, тип ідентифікаційних стратегій особистості і спосіб прийняття рішень.

Поляризація цінностей відбувається за двома основними критеріями. Перший пов'язаний із джерелами впливу на діяльність індивіда — соціально обумовленими факторами, що відображають загальні соціокультурні символічні зразки поведінки та взаємодії з іншими людьми, та індивідуальні чинники, що відповідають індивідуальній системі особистісних смислів, які утворилися як результат поступової інтерпретації індивідом образу об'єктивної дійсності. Ці чинники відображають домінуючий тип соціальної взаємодії індивіда:

- стереотипний, не диференційований у свідомості, що передбачає вже наданий суспільством спосіб інтерпретації та прогнозування подій, явищ або поведінки, який корелює з конформністю, ригідністю у прийнятті рішень, орієнтацією на суспільно бажану етику поведіння;
- індивідуальний, автономний тип, який визначає адаптивний, самодостатній спосіб реагування особистості в соціальних ситуаціях, її лабільність і високу ступінь свободи у виборі альтернативних рішень.

Другий критерій поданий стильовими характеристиками життєдіяльності індивіда, що визначають спосіб пізнання і осмислення дійсності, характеризують особливості смислової регуляції суб'єкта у процесі взаємодії зі світом. Молодь орієнтована на два загальних способи пізнання і осмислення світу, конструювання його образу у свідомості:

- раціональний, прагматичний спосіб пізнання, пов'язаний із домінуванням логічного осмислення дійсності, встановлення законмірностей об'єктивної реальності та їх відтворення в суб'єктивному образі світу через послідовність операційних дій та актів мислення;
- емоційний, оптимістично орієнтований спосіб пізнання, для якого характерна оптимістична спрямованість і сприймання до життя, відтворення індивідуальних смислів через емоційне переживання світу.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. — М.: Мысль, 1991. — 301 с.
2. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. — СПб.: Прайм-еврознак, 2002. — 560 с.
3. Братусь Б. С. Аномалии личности. — М.: Мысль, 1988. — 301 с.
4. Величковский Б. М. Современная когнитивная психология. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — 336 с.
5. Выготский Л. С. Психология развития как феномен культуры. — М.: Мысль, 1996. — 512 с.
6. Леонтьев А. Н. Образ мира // Избранные психологические произведения. — М.: Педагогика, 1983. — С. 251–261.
7. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций личности. — М.: Смысл, 1992.
8. Либин А. В. Дифференциальная психология. — М.: Смысл, 1999.
9. Панина Н. В. Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие и морально-психологическое состояние в условиях тотальной аномии // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2001. — № 1. — С. 5–26.
10. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. — М.: Изд-во МГУ, 1983. — 256 с.
11. Петренко В. Ф. Психосемантические исследования мотивации // Вопр. психологии. — 1983. — № 3. — С. 29–39.
12. Платонов К. К. Структура и развитие личности. — М.: Наука, 1986. — 255 с.
13. Солсо Р. Л. Когнитивная психология. — М.: Прогресс, 1996. — 630 с.
14. Франкл В. Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990.
15. Шмелев А. Г. Традиционная психометрика и психосемантика: объектная и субъектная парадигмы анализа данных // Вопр. психологии. — 1982. — № 5. — С. 4–46.

Надійшла 28 квітня 2006 р.